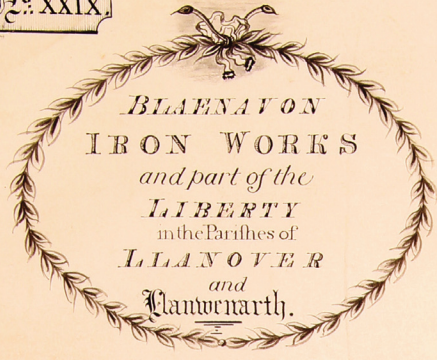

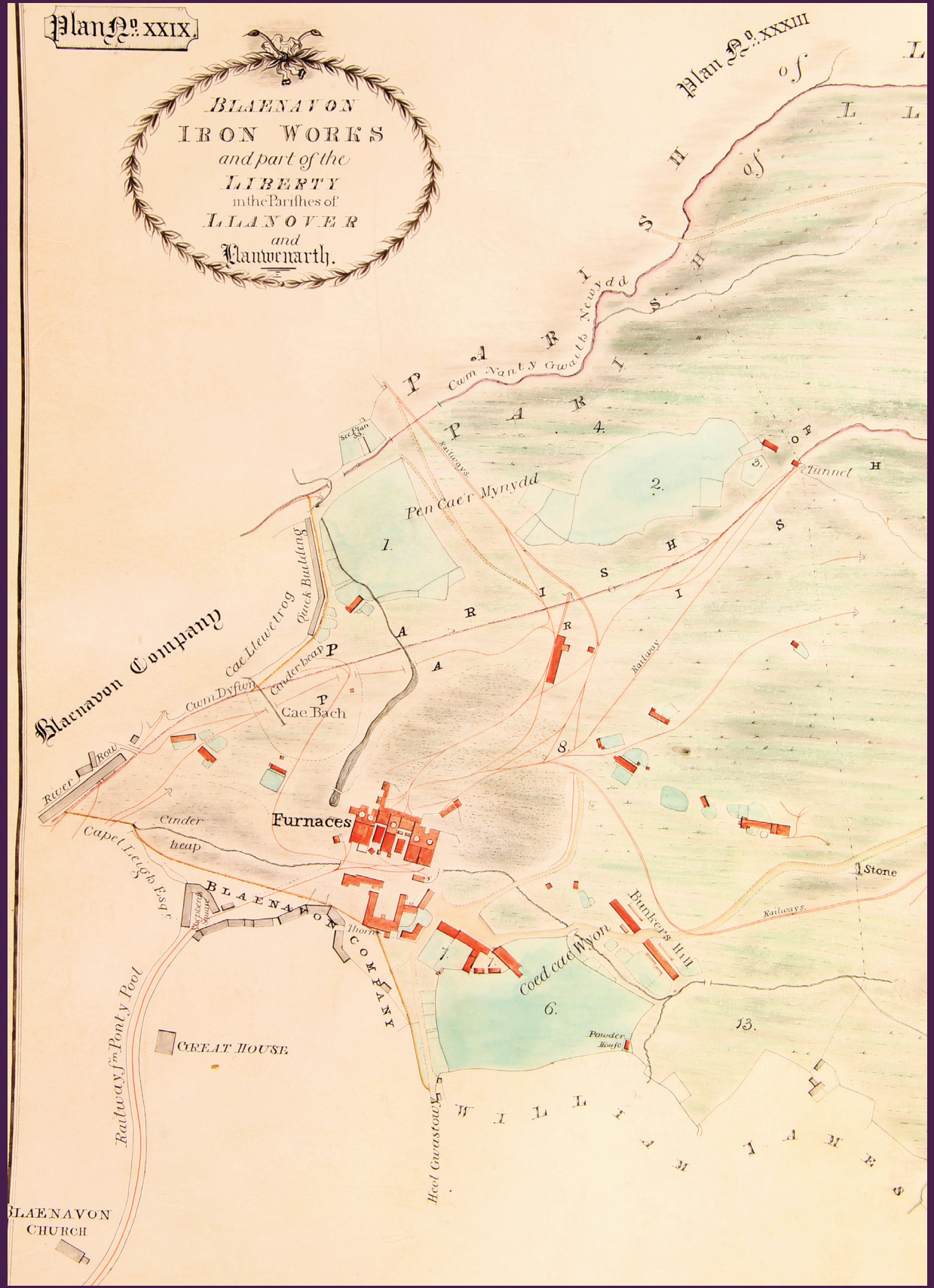

Canllawiau i Athrawon

Plan No. XXIX

BLAENAVON
IRON WORKS
and part of the
LIBERTY
in the Parishes of
LLANOVER
and
HLAWENARTH.

Plan No. XXXII

Ein Casgliadau a Meysydd Dysgu a Phrofiad

Mae ein casgliadau helaeth yn rhychwantu'r cyfnod o'r 1200au i'r 2000au, a gellir eu defnyddio ar gyfer amrywiaeth eang o bynciau. Bydd y canllaw hwn yn rhoi rhai enghreifftiau o'n casgliadau a sut y gellir eu defnyddio ar gyfer y Meysydd Dysgu a Phrofiad a'u cysylltu at hanes Pobl Ddu a Lleafrifoedd Ethnig yng Nghymru.

Mae'r adrannau canlynol yn tynnu sylw at rai o'n casgliadau niferus y gellir eu defnyddio i gefnogi'r Meysydd Dysgu a Phrofiad, a sut y gellir eu defnyddio;

Mapiau

Meysydd Dysgu a Phrofiad:

- Iaith, llythrennedd a chyfathrebu;
- Dyniaethau;
- Mathemateg a rhifedd;
- Gwyddoniaeth a thechnoleg;
- a'r Celfyddydau mynegiannol.

Mae gan yr Archifau ddewis eang o fapiau yn ein casgliadau, o fapiau ystadau i fapiau'r Arolwg Ordans. Mae'r rhain yn ffordd wych o gyflwyno myfyrwyr i'r newidiadau hanesyddol a ddigwyddodd yn eu hardal leol. Gall myfyrwyr gymharu a chyferbynnu mapiau o gyfnodau amser gwahanol gyda ffotograffau o'r awyr a mapiau heddiw;

- i ddatblygu sgiliau darllen mapiau,
- adnabod tirnodau lleol
- a newidiadau yn nhwf poblogaethau a diwydiannau lleol.

Gan i nifer o'r trefi yn Sir Fynwy gael eu sefydlu yn ystod y 'Chwyldro Diwydiannol', gellir defnyddio mapiau i ysgogi trafodaethau ynghylch cynllunio trefi;

- pam fod eu tref leol wedi'i chynllunio fel y mae?
- Pa gyfleusterau sydd eu hangen ar y trefi a'r gweithwyr?
- Pa gysylltiadau trafniadaeth sydd eu hangen ar gyfer nwyddau a'r cyhoedd?

Gallai myfyrwyr wneud ymarfer creadigol lle maent yn ailgynllunio eu tref neu'n creu eu trefi eu hunain. Gellir eu defnyddio hefyd i drafod ar gyfer pwy y mae mapiau'n cael eu gwneud a sut maen nhw'n cael eu gwneud.

Gellir croesgyfeirio mapiau gyda chofnodion eraill yn ein casgliadau, fel cofnodion plwyfi neu ysgolion – er enghraifft, mae cofrestrau derbyn ysgolion yn cynnwys enw a chyfeiriad plentyn. Gellid plotio'r cyfeiriad ar fap arolwg ordans a gallai myfyrwyr fesur llwybr y plentyn i'r ysgol neu i dirnodau eraill.

Cofrestrau Plwyfi

Meysydd Dysgu a Phrofiad:

- Iaith, llythrennedd a chyfathrebu;
- Dyniaethau;
- Mathemateg a rhifedd;
- a lechyd a lles.

Mae cofrestrau'r plwyf yn cynnwys bedyddiadau, priodasau a chladdedigaethau a gynhaliwyd yn eglwys y plwyf yn lleol.

Mae bedydd fel arfer yn cofnodi	Mae priodas yn cofnodi	Mae claddedigaeth yn cofnodi
<ul style="list-style-type: none"> • enw'r person • enwau'r rhieni • swydd y tad • ble roedden nhw'n byw	<ul style="list-style-type: none"> • enwau'r briodferch a'r priodfab • eu hoedrannau • swyddi a ble oedden nhw'n byw • ac enwau a galwedigaethau eu tadau	<ul style="list-style-type: none"> • enw'r person, • oedran y person a ble oedd yn byw • weithiau bydd yn cynnwys achos y farwolaeth

Mae llawer o'r cofnodion hyn wedi'u digido ac maent ar gael ar-lein trwy'r gwefannau Find My Past ac Ancestry. Mae'n werth nodi bod y casgliad penodol hwn o gofnodion yn gysylltiedig â'r Eglwys yng Nghymru. Mae gan yr Archifau gofnodion Anghydfurfiol (Capeli) ac Iddewig hefyd.

Mae'r cofnodion hyn yn cynnig cyfle i fyfyrwyr;

- ddehongli hen lawysgrifen
- a dadansoddi data hanesyddol.

Trwy ddewis dau ddyddiad gwahanol o gofnodion y plwyf, gall myfyrwyr ymgymryd â thasg dadansoddi data ar gyfer swyddi a disgwyliad oes.

Gellir defnyddio cofrestri plwyf mewn cysylltiad â'r mapiau, y cyfrifiad a chofnodion ysgolion - fodd bynnag, gellir eu defnyddio hefyd fel man cychwyn i archwilio hanes gofal iechyd a chreu'r GIG.

Er enghraifft, mae'r [uchod] yn rhoi cyfeiriad yr [unigolyn] fel y Wyrwys – roedd yn rhywle y byddech chi'n mynd os oeddech chi'n amddifad, ond roedd hefyd yn cael ei ddefnyddio fel ysbyty. Cafodd nifer o hen wyrwysau eu haddasu yn ysbytai ar ôl creu'r Gwasanaeth Iechyd Gwladol. Mae gan yr Archifau nifer o gofnodion wyrwys, cofnodion ysbyty, cofnodion iechyd meddwl a chofnodion cymdeithasau cymorth meddygol.

Cewch ragor o wybodaeth am y cofnodion crefyddol sydd gennym ar ein gwefan, yma.

BURIALS in the Parish of Abergavenny
in the County of Monmouth in the Year 1840.

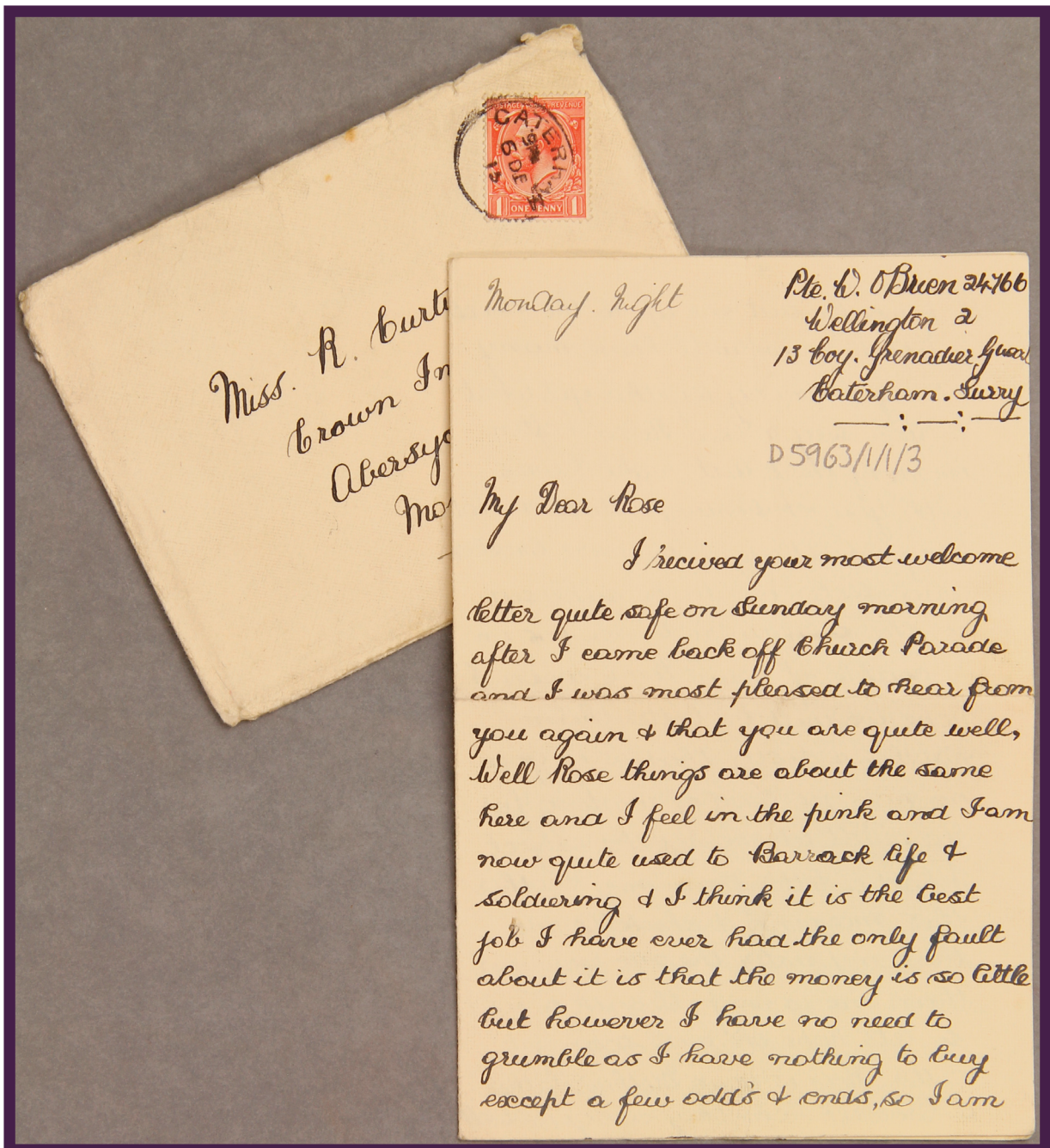
Name.	Abode.	When buried.	Age.	By whom the Ceremony was performed.
Sarah Jones Widow worn out No. 1897.	Butcher Row	April 3 ^d	79	W. Powel Vicar
Charles Foley hydrocephalus No. 1898.	Workhouse casual poor	7 th	1	Rev. H. Peake B.A. Chaplain
James Parry Scrophula No. 1899.	Union Frogmore Street	9 th	25	Rev. H. Peake B.A. Chaplain
William Nicholas Phtisis & Dropsy No. 1900.	Union Monk Street	10 th	42	Rev. H. Peake B.A. Chaplain
Robert Williams typhus fever No. 1901.	Union Monk Street	13 th	3 $\frac{1}{2}$	Rev. H. Peake B.A. Chaplain
Mary Anne Tranter typhus fever No. 1902.	Union Cross street	13 th	15	Rev. H. Peake B.A. Chaplain
David Barry convulsions from teething No. 1903.	Workhouse from Abertruth	18 th	1 $\frac{3}{4}$	Rev. H. Peake B.A. Chaplain
Richard Absalom inflammation of lungs No. 1904.	Workhouse casual poor	21 st	24	Rev. H. Peake B.A. Chaplain

Papurau Personol

Meysydd Dysgu a Phrofiad:

- Iait, llythrennedd a chyfathrebu;
- Dyniaethau
- a'r Celfyddydau mynegiannol.

Mae gan Archifau Gwent amrywiaeth eang o bapurau personol sy'n amrywio o lythyrau a chardiau post i ddyddiaduron. Maent yn crisialu profiadau unigolion wrth deithio drwy Gymru, archwilio tiroedd tramor a phrofi ffosydd gwlyb, mwdlyd y Rhyfel Byd Cyntaf. Gall y dogfennau hyn helpu'ch dosbarth i brofi'r gorffennol o bersbectif unigolyn, ond gellir eu defnyddio hefyd fel promptiau ar gyfer ysgrifennu creadigol ac i archwilio newidiadau mewn dulliau cyfathrebu a datblygiadau mewn trafndiaeth.

Cofnodion Ysgolion

Meysydd Dysgu a Phrofiad:

- Iaith, llythrennedd a chyfathrebu;
- Dyniaethau;
- Gwyddoniaeth a thechnoleg;
- Iechyd a lles;
- a Mathemateg a rhifedd

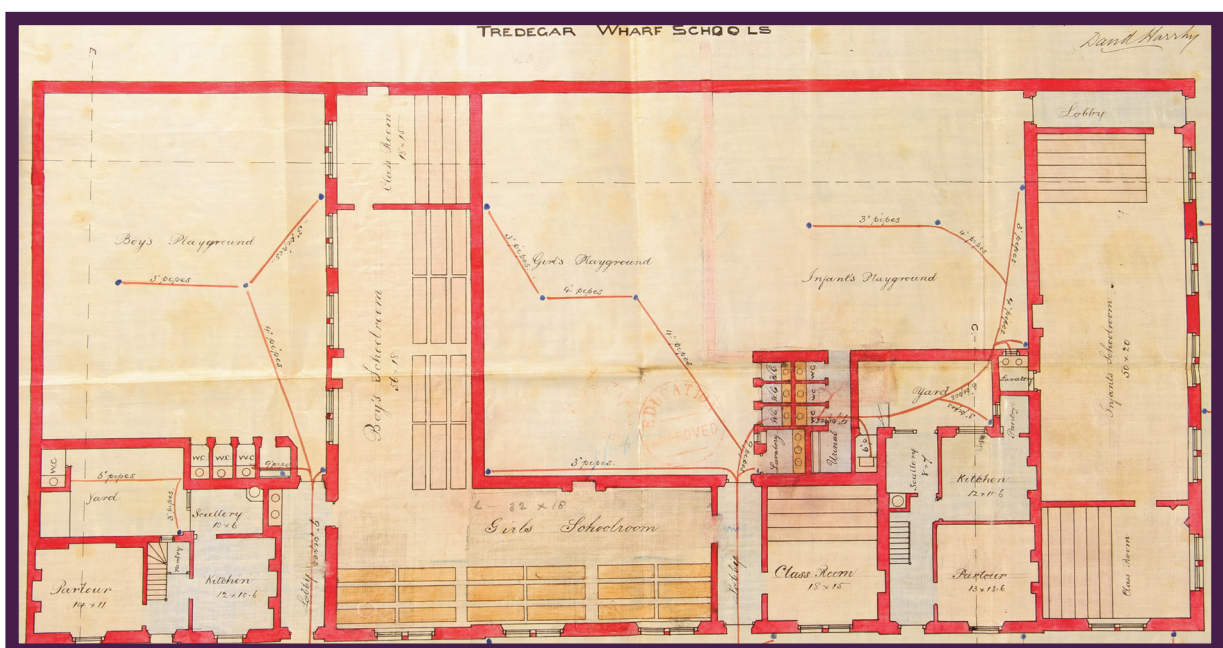
Mae ein casgliadau yn cynnwys nifer o gofnodion ysgolion – yn amrywio o gofrestrau derbyn a llyfrau log i lyfrau cosb. Efallai bod gennym y cofnodion ar gyfer eich ysgol chi!

Ar gofrestrau derbyn mae enwau, dyddiad geni a chyfeiriad disgyblion ac, weithiau, eu rheswm dros adael yr ysgol. Gallant hefyd gynnwys cofnodion yn ymwneud â phlant a oedd yn ffoaduriaid o Wlad Belg a ddaeth i Brydain yn ystod y Rhyfel Byd Cyntaf.

Gellir defnyddio cofrestrau derbyn mewn cysylltiad â mapiau, cofnodion plwyf, a'r cyfrifiad i enwi ond ychydig. Gallant roi mewnwelediad i deuluoedd a oedd wedi gadael yr ardal i ddod o hyd i waith mewn mannau eraill yn ystod cyfnodau o ddirywiad diwydiannol, a phlant a oedd wedi gadael yr ysgol i ddod o hyd i waith yn ifanc. Mae'n werth nodi bod rhai cofnodion derbyn wedi'u digido ac y gellir eu cyrchu ar-lein trwy wefan Ancestry a Find My Past.

Bydd llyfrau log yn dogfennu'r gwaith o redeg yr ysgol o ddydd i ddydd ond gallant hefyd gofnodi digwyddiadau fel newidiadau eithafol yn y tywydd, achosion o salwch fel y frech goch, clwy'r pennau a'r 'ffliw' Sbaenaidd; yn ogystal ag effaith digwyddiadau cenedlaethol a rhyngwladol ar yr ardal leol (er enghraifft streiciau, Y Rhyfel Byd Cyntaf a'r Ail Ryfel Byd).

Sylwch y gallai fod rhai cyfyngiadau o ran cael mynediad at y cofnodion hyn gan eu bod yn cynnwys gwybodaeth bersonol unigolion a gwybodaeth sensitif arall. Cewch agor o wybodaeth ynghylch pa gofnodion ysgolion sydd gennym ar ein gwefan, yma.

Cofnodion Cyfrifiad

Meysydd Dysgu a Phrofiad

- Iaith, llythrennedd a chyfathrebu;
- Dyniaethau;
- Gwyddoniaeth a Thechnoleg

Gellir cyrchu gwefannau hanes teulu Find My Past ac Ancestry trwy gyfrifiaduron yn ein Hystafell Ymchwil neu yn eich llyfrgell leol. Mae gan y gwefannau hyn fynediad at y cyfrifiad rhwng 1841 a 1921, a Chofrestr 1939.

Mae'r cyfrifiad yn rhoi cipolwg ar aelwyd ar adeg benodol mewn amser ac yn rhoi cipolwg ar alwedigaethau, maint teuluoedd, addysg a manau geni.

Gellir defnyddio'r cyfrifiad i gynnal dadansoddiad data ar gyfer stryd benodol, gellir ei ddefnyddio i gymharu a chyferbynnu strydoedd neu adeiladau dros gyfnod hir o amser, gellir croesgyfeirio'r cyfrifiad at ystod eang o'r cofnodion yn ein casgliadau, er enghraifft mapiau, cofnodion plwyf, cynlluniau adeiladu a chofnodion iechyd; a gellir ei ddefnyddio i olrhain taith unigolion trwy amser.

Gellir defnyddio'r cyfrifiad hefyd i;

- ddangos newidiadau yn addysg a chyflogaeth plant;
- rôl menywod yn y cartref ac yn y gwaith;
- a chysylltiadau Cymru â'r gymuned ryngwladol a'r byd ehangach.

Gweithredoedd, Prydlesi a Siarteri

Meysydd Dysgu a Phrofiad

- Iaith, llythrennedd a chyfathrebu;
- Dyniaethau;
- Gwyddoniaeth a thechnoleg;
- a'r Celfyddydau mynegiannol

Roedd y sêl hardd hon wedi ei gwneud o gwyr ac yn perthyn i Jasper Tudor a oedd yn Ddug Bedford, Iarll Penfro ac Arglwydd y Fenni. Roedd hefyd yn hen ewythr i Harri VIII! Mae'r dogfen hon yn gytundeb rhwng Jasper Tudor a Hoel ap Gwilim David ap Griffith ynghylch tŷ a deg erw o dir. Ar un ochr i'r sêl fe welwch Jasper Tudor ar ei geffyl, ei gleddyf yn yr awyr a'i arfbais teuluol ar ei darian. Ar y cefn mae arfbais y teulu Tudor.

Efallai eich bod yn ofn defnyddio llawer o'n dogfennau hŷn ond gall plant eu defnyddio i archwilio testunau gwahanol, er enghraifft;

Gellir defnyddio seliau fel y rhain i drafod newidiadau mewn llythrennedd - ni allai llawer o bobl mewn hanes ysgrifennu eu henw eu hunain felly byddent yn defnyddio sêl adnabyddadwy i 'lofnodi' dogfennau swyddogol. Gellir eu defnyddio hefyd fel ymarfer creadigol a chael y dosbarth i ddylunio eu sêl eu hunain - beth fydden nhw'n ei roi ar eu harfbais, sut fyddai eraill yn gwybod mai eu sêl nhw oedd hi?

Mae ein dogfennau hŷn hefyd yn dueddol o fod wedi cael eu hysgrifennu ar femrwn gan ddefnyddio inc galig haearn. Gallai gwyddoniaeth a thechnoleg archwilio'r hanes wrth fynd o femrwn i bapur, o ysgrifenywyr unigol i argraffu màs, ac o ddefnyddio inc galig haearn (a wnaed gartref!) i feiros.

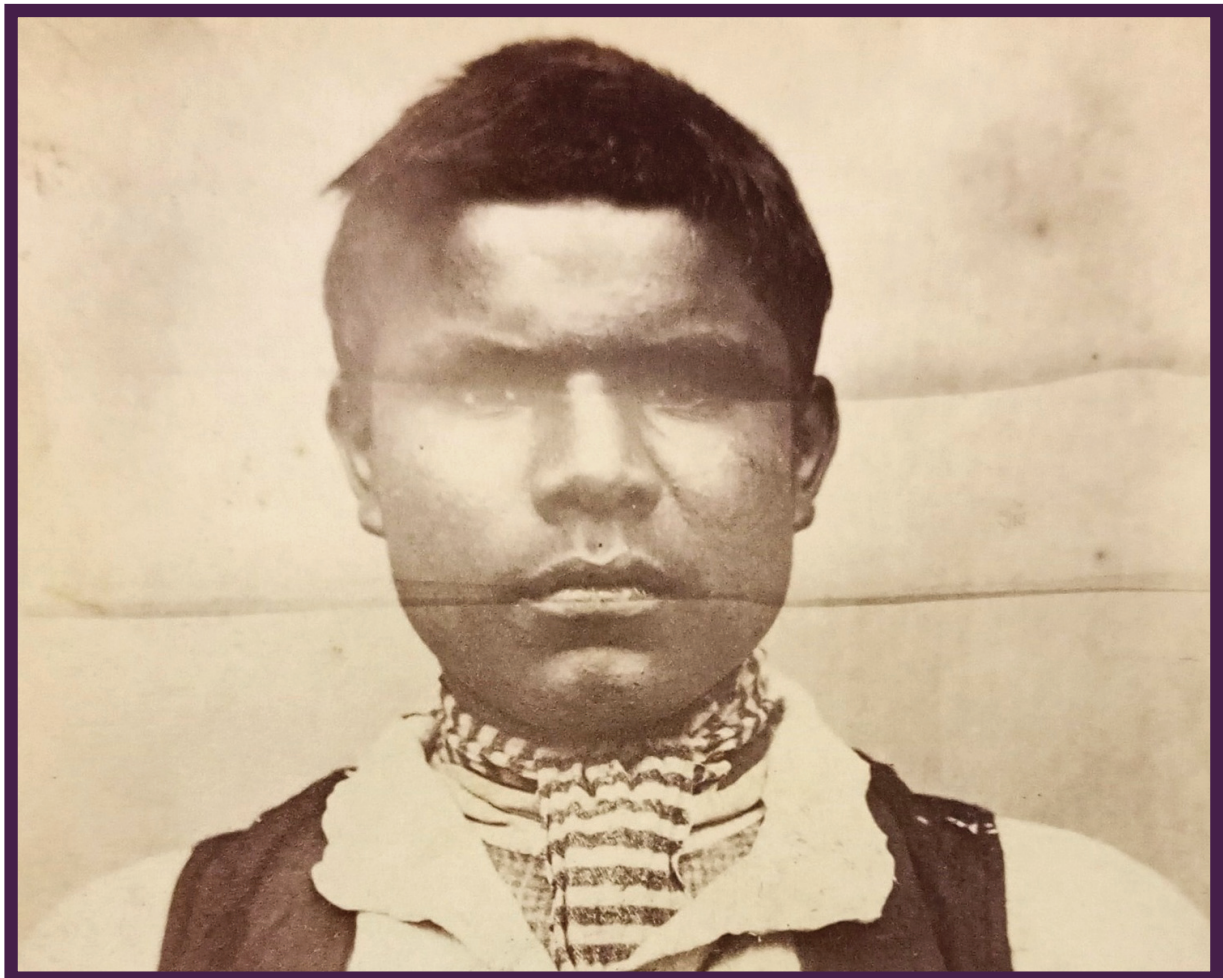

Hanes Pobl Ddu a Lleiafrifoedd Ethnig Cymru

Mae'r Archifau yn dal i weithio i ddeall faint o'n casgliadau sy'n gysylltiedig â'r ymerodraeth, caethwasiaeth ac amrywiaeth. Mae ein casgliadau yn cynnwys bedyddiadau dynion a oedd yn gaethweision yn Nhrefynwy; rhestrau o ddynion, menywod a phlant a oedd yn gaethweision ac a oedd yn byw ar blanhigfeydd; a chofnodion yn ymwneud â Therfysgoedd Hil Casnewydd yn 1919. Mae gennym hefyd nifer o gofnodion a chyhoeddiadau sy'n ymwneud â Dociau Casnewydd sy'n sôn am nwyddau a ddaeth i Gymru ac o ble y daethant.

Mae'r ffotograff hwn wedi'i dynnu o Gofrestr Carchar Brynbuga. Mae John Mason yn ddyn du 18 oed sy'n byw yn Forge Row, Glyn Ebwy yn y 1870au. Mae'n cael ei ddisgrifio fel labrwr a allai fod wedi cael ei gyflogi yng Ngwaith Dur Glyn Ebwy. Mae'r Gofrestr yn dweud wrthym fod John Mason wedi ei eni ar ynys Saint Helena - lle sydd â chysylltiadau â'r Ymerodraeth Brydeinig a'r fasnach gaethweision. Amcangyfrifir bod y Prydeinwyr wedi dod â 27,000 o gaethweision o orllewin Affrica i'r ynys ar eu ffordd i America. Diddymwyd caethwasiaeth ar ynys Saint Helena yn 1839 – ganwyd John yn 1854.

Gallai cofnod John Mason yn y gyfrol hon ysgogi trafodaethau am gaethwasiaeth a'r Ymerodraeth, yn ogystal â thrafodaethau ac ymarferion creadigol ynghylch sut y gwnaeth John Mason ei ffordd o ynys Saint Helena i Lyn Ebwy (fwy na thebyg trwy Gasnewydd).

Crynodeb

Dim ond ychydig o'r cofnodion niferus sydd gennym yw'r rhain, ac ambell awgrym ar gyfer sut y gellir eu defnyddio i gefnogi'r cwricwlwm. Am ragor o wybodaeth, cysylltwch â'r Archifydd Addysg ac Allgymorth, Rhiannon Phillips, drwy enquiries@gwentarchives.gov.uk. Byddwn yn gallu argymhell casgliadau addas, awgrymu ymarferion posibl a darparu amrywiaeth o adnoddau.

